

МОЛИЯВИЙ ҲИСБОТ СИФАТИНИ ОШИРИШДА СОЛИҚҚА ТОРТИШ, МУСТАҚИЛ АУДИТ ВА ИЧКИ НАЗОРАТНИНГ ЎРНИ

*И.ф.д., доцент **Исаев Фахриддин Икромович**
Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий
асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази*

Аннотация. Мақолада молиявий ҳисобот сифатини оширишда солиққа тортиш, мустақил аудит ва ички назоратнинг ўрни муҳим эканлиги асосланганлиги, мақола якунида хулоса шакллантирилган.

Калит сўзлар: солиққа тортиш, мустақил аудит, ички назорат, шаффофлик, молиявий ҳисобот, адолатлилик.

РОЛЬ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ, НЕЗАВИСИМОГО АУДИТА И ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

*Д.э.н., доцент **Исаев Фахриддин Икромович**
Научно-исследовательский центр «Научные основы и
проблемы развития экономики Узбекистана» при
Ташкентском государственном экономическом университете*

Аннотация. В статье обосновано, что роль налогообложения, независимого аудита и внутреннего контроля важна в повышении качества финансовой отчетности, а в конце статьи сформулирован вывод.

Ключевые слова: налогообложение, независимый аудит, внутренний контроль, прозрачность, финансовая отчетность, справедливость.

THE ROLE OF TAXATION, INDEPENDENT AUDIT AND INTERNAL CONTROL IN IMPROVING THE QUALITY OF FINANCIAL REPORTING

*DSc., associate professor **Isaev Fakhriddin Ikromovich**
Research center "Scientific bases and problems of
development of the economy of Uzbekistan" under
the Tashkent State University of Economics*

Abstract. This article justifies that the role of taxation, independent audit and internal control is important in improving the quality of financial reporting. Moreover, relevant conclusions have been developed at the end of the article.

Key words: taxation, independent audit, internal control, transparency, financial reporting, fairness.

Кириш.

Молиявий ҳисобот корпоратив шаффофликнинг марказида жойлашган бўлиб, манфаатдор томонларни корхона молиявий ҳолатини кўрсатувчи манба бўлиб хизмат қилади. Молиявий ҳисобот сифатини шакллантирувчи омилларнинг динамик ўзаро таъсирида солиқ сиёсати, мустақил аудит ва ички назорат самарадорлиги ўртасидаги мураккаб боғлиқлик сифатида намоён бўлади.

Шунингдек, молиявий ҳисобот бозорнинг ишлаштини тушунтиришда асосий маълумот манбаи бўлиб, анъанавий равишда корхоналар томонидан манфаатдор томонлар ва жамоатчилик билан уларнинг молиявий фаолияти тўғрисида амалга ошириладиган алоқа билан боғлиқ. Юқори сифатли молиявий ҳисоботга эга бўлган корхона янада кенг қамровли ва амалий иқтисодий таҳлилни, биржа савдоси ҳажмини ва юқори капитал даромадини таъминлайди.

Молиявий ҳисобот соҳаси йиллар давомида тартибга солувчи ўзгаришлардан тортиб бизнес операцияларининг ривожланаётган муҳитгача бўлган кўплаб омиллар таъсирида сезиларли ўзгаришларга гувоҳ бўлди. Бундай шароитда солиқ сиёсати корхонанинг молиявий ҳисоботи амалиётини шакллантиришига катта таъсир кўрсатади. Солиққа тортиш ва молиявий ҳисобот сифати ўртасидаги мураккаб боғлиқлик шаффофлик ва аниқликка потенциал таъсирларни тушуниш учун синчковлик билан текширишни талаб қилади. Бу эса ушбу тадқиқотнинг ўрганиш заруратини ошириб боради.

Адабиётлар шарҳи.

Молиявий ҳисоботнинг асосий роли манфаатдор томонларга иқтисодий қарорлар қабул қилиш учун фойдали маълумотларни тақдим этиш орқали хизмат кўрсатишдан иборат, шунинг учун манфаатдор томонларга компания фаолияти тўғрисида ишончли ва сифатли маълумотларни тақдим этиш молиявий ҳисоботнинг энг муҳим мақсадларидан биридир (Iqbal Tawfik, 2022). Бундан ташқари, молиявий ҳисобот маълумотлари, шунингдек, корхона фаолияти самарадорлигини яхшилади (Tran ва бошқалар, 2021) ва инвестициялар ва қарорлар қабул қилиш самарадорлигини оширади (Iqbal Tawfik, 2022).

Trombetta (2021) молиявий ҳисобот бозор фаолиятини тушунтиришда асосий маълумот манбаи эканлигини ва анъанавий равишда компаниялар томонидан манфаатдор томонлар ва жамоатчилик билан уларнинг молиявий фаолияти бўйича олиб бориладиган алоқалар билан боғлиқлигини текширади. Шунинг учун самарали бозорлар учун ишончли, ўз вақтида ва тегишли маълумотларни тақдим этиш зарур (Mardessi, 2022).

Gelinas ва бошқаларга (2017) фикрича, бухгалтерия маълумотлари фойдаланувчиларга фойдали қарорлар қабул қилишга ёрдам беради; шунинг учун инвесторлар самарали бозор яратишлари керак. Малакали молиявий ҳисобот, шунингдек, молиявий таҳлилчилар дуч келиши мумкин бўлган маълумот йиғиш харажатларини камайтиради. Бошқача қилиб айтганда, юқори сифатли молиявий ҳисоботга эга бўлган фирмалар янада кенг қамровли ва амалий иқтисодий таҳлилни, биржа савдоси ҳажмини ва юқори капитал даромадини таъминлайди (Iatridis, 2011).

Амалда, кўплаб молиявий жанжаллардан бери жамоатчилик молиявий ҳисобот сифатига кўпроқ эътибор қаратмоқда (Pucheta-Martínez ва бошқ., 2016). Молиявий ҳисобот сифати ҳам бухгалтерия амалиётчилари, ҳам академик тадқиқотлар эътиборини тортадиган марказий масалага айланди (El-Bannany, 2018).

Молиявий ҳисобот сифатини ўрганиш одатда уларга таъсир қилувчи омилларни ўрганиш билан бирга келади. Молиявий ҳисобот сифати бўйича кўплаб тадқиқотлар уларга таъсир қилувчи омилларни ўрганиш ва Агентлик назариясидан муҳим асос сифатида фойдаланиш билан бирга келади (Pham ва бошқ., 2021).

Корхонадан ташқаридан мониторинг қилиш учун мустақил аудитнинг молиявий ҳисобот сифатидаги роли кўплаб тадқиқотлар билан махсус текширилган. Zandi ва бошқалар (2019) мустақил аудит молиявий ҳисобот сифатини мониторинг қилиш, бошқариш ва яхшилашда муҳим роль ўйнашини тасдиқлади. Текширилган молиявий ҳисобот сифатини текширилмаган молиявий ҳисобот сифати билан солиштирганда жуда кам тадқиқотлар ўтказилди. Шундай қилиб, бу муаммо текширилган молиявий ҳисобот ва текширилмаган молиявий ҳисобот ўртасида сифат фарқи борми деган қизиқарли саволга олиб келади.

Hanlon ва бошқаларнинг (2014) тадқиқотлари АҚШ контекстида солиққа тортиш орқали корхона ташқарисидан молиявий ҳисобот сифати мониторингини ўрганиб чиқди. Ушбу натижа солиққа тортиш ва молиявий ҳисобот сифати ўртасидаги ижобий муносабатни кўрсатди. Мажбурий солиққа тортиш механизмида солиқ органлари ва солиқ тўловчилар ўртасидаги муносабатлар мажбурийдир. Бундан ташқари, қонун солиқ органларига солиқ текширувларини амалга ошириш ва корхоналарнинг бухгалтерия ҳисобини текшириш имконини берадиган катта ваколатлар беради. Бу ҳолат бухгалтерия ҳисоби қоидаларига риоя қилишга олиб келади

ва бухгалтерия ҳисоби фаолиятини юритиш учун мақбул ечим бўлмаслиги мумкин. Мажбурий солиқ қонунчилигини қўллаган бир қанча мамлакатларда, солиққа тортиш ва молиявий ҳисобот ўртасидаги муносабатлар сезиларли даражада ижобий ва шу соҳадаги бошқа тадқиқотларга ўхшашлигини ўрганиш қизиқ.

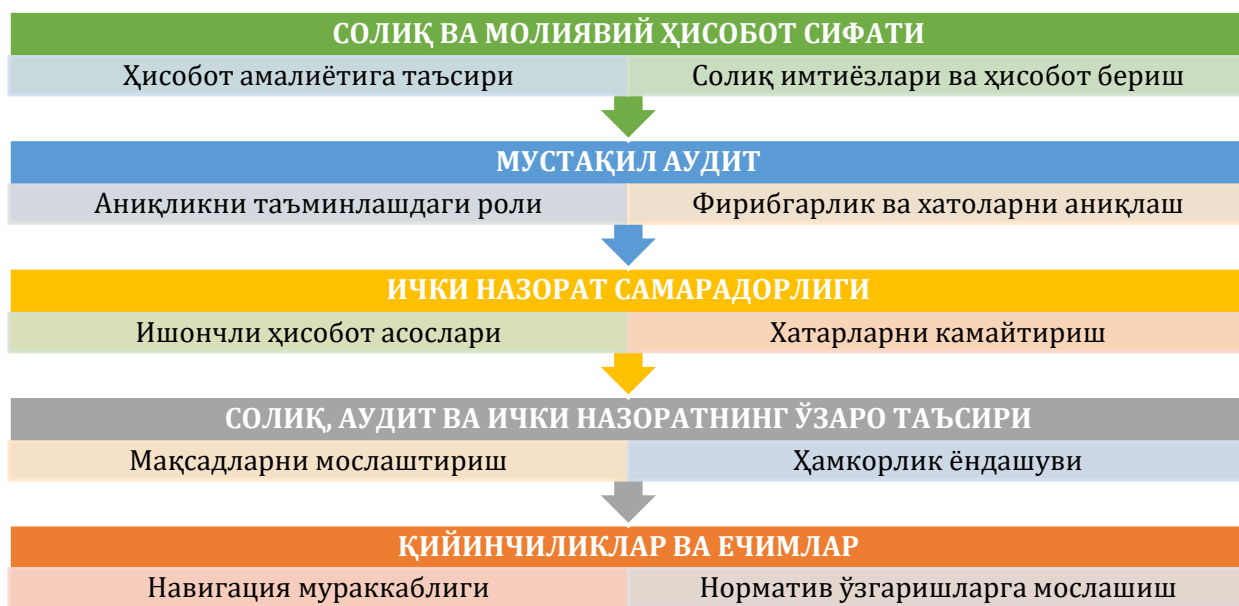
Корхона ичидан молиявий ҳисобот сифатини мониторинг қилиш учун бир нечта тадқиқотлар, айниқса, ички назорат самарадорлигини молиявий ҳисобот сифатини таъминлашдаги ролига қаратилган. Ji ва бошқалар (2017), Agbenyo ва бошқалар (2018), Кришнан ва бошқалар (2020) ва Ud Din ва бошқалар (2021) томонидан сўнгги тадқиқотлар самарали ички назорат тизимини яратиш молиявий ҳисобот сифатини таъминлашнинг муҳим омили эканлигига рози бўлди. Бироқ, юқоридаги тадқиқотлар фақат ички назорат самарадорлигининг молиявий ҳисобот сифатига тўғридан-тўғри таъсирини ўрганди ва солиққа тортиш, мустақил аудит ва молиявий ҳисобот сифати ўртасидаги муносабатларда ички назорат самарадорлигининг воситачилик ролини ўрганишнинг етишмаслиги мавжуд.

Тадқиқот методологияси.

Мақолада анализ, синтез, индукция ва дедукция методларидан фойдаланилиб, хорижлик иқтисодчи олимларнинг адабиётларининг библографик таҳлили амалга оширилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Молиявий ҳисобот сифатига таъсир этувчи омилларнинг мураккаб тармоғида солиқ сиёсати, мустақил аудит ва ички назорат самарадорлиги асосий компонентлар сифатида ажралиб туради.

1-расм. Молиявий ҳисобот сифатига таъсир этувчи омиллар¹⁴⁴

Юқоридаги расмда келтирилган таъсир этувчи омилларни тартиб билан мазмунини кўриб чиқадиган бўлсак, молиявий ҳисоботнинг мураккаб жараёнида солиққа тортиш, мустақил аудит ва ички назорат самарадорлиги ўртасидаги ўзаро боғлиқлик нозик, аммо муҳим мувозанатдалигини гувоҳи бўлиш мумкин. Ушбу соҳаларда мувофиқлаштириш, ҳамкорлик ва мослашувчанликни биринчи ўринга қўядиган корхоналар молиявий ҳисобот сифатини ошириш учун яхшироқ жойлашадилар. Манфаатдор томонлар ошкоралик ва масъулиятни оширишни талаб қилар экан, солиққа тортиш, аудит ва ички назоратни ўзида мужассамлаштирган яхлит ёндашув ушбу умидларни қондириш ва мустаҳкам молиявий ҳисобот экотизимини ривожлантиришда муҳим роль ўйнайди.

Солиқ сиёсати корxonанинг молиявий ҳисобот амалиётини сезиларли даражада шакллантиради. Солиқ қоидаларига риоя қилиш зарурати баъзан молиявий ҳисоботларнинг

¹⁴⁴ Адабиётларни ўрганиш асосида муаллиф томонидан шакллантирилган

шаффофлигига таъсир қилиши мумкин бўлган мураккаб молиявий тузилмалар ва операцияларга олиб келиши мумкин.

Солиқ имтиёзлари, баъзи хатти-ҳаракатларни рағбатлантириш учун мўлжалланган бўлсада, беихтиёр ҳисобот беришнинг нотўғрилигига олиб келиши мумкин. Корхоналар солиқ имтиёзларини максимал даражада ошириш учун молиявий натижаларни манипуляция қилиш васвасасига тушиши мумкин, бу эса молиявий ҳисоботларнинг аниқлиги ва ишончилигига путур етказиши мумкин.

Мустақил аудит молиявий ҳисобот бериш жараёнининг муҳим ташқи текшируви бўлиб хизмат қилади. Аудиторлар молиявий ҳисоботларнинг тўғрилиги ва ҳаққонийлигини таъминлашда, манфаатдор томонларнинг ҳисоботдаги молиявий маълумотларга ишончини таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

Мустақил аудиторлар ички назорат жараёнларида сезилмаслиги мумкин бўлган фирибгарлик ва хатоларни аниқлаш учун жиҳозланган. Уларнинг объектив баҳоси молиявий ҳисоботнинг умумий сифатига ҳисса қўшадиган ишонч даражасини оширади.

Ички назорат тизимлари ишончли молиявий ҳисоботнинг асосидир. Самарали ишлаб чиқилган ва амалга оширилган назорат молиявий маълумотларнинг тўғрилиги, тўлиқлиги ва ишончилигини таъминлайди, нотўғри маълумотлар хавфини камайтиради.

Ички назорат молиявий нотўғри бошқарув ва фирибгарлик хавфини камайтиради, молиявий ҳисоботнинг яхлитлигини мустаҳкамлайди. Кучли ички назорат тизими ҳисобот қилинган молиявий кўрсаткичларга ишончилиқни оширади ва молиявий ҳисоботларнинг умумий сифатини оширади.

Корхоналар молиявий ҳисобот мақсадларида мувофиқликни таъминлаш учун солиққа тортиш стратегияларини, мустақил аудит ва ички назорат механизмларини мувофиқлаштиришлари керак. Бундай мувофиқлаштириш манфаатлар тўқнашуви эҳтимолини камайтиради ва молиявий ҳисобот амалиётларининг уйғунлигини оширади.

Солиқ мутахассислари, аудиторлар ва ички назорат гуруҳлари ўртасидаги ҳамкорлик муҳим аҳамиятга эга. Ушбу фанлараро ёндашув молиявий ҳисобот муҳитини ҳар томонлама тушунишга ёрдам беради, бу эса рискларни янада самарали бошқариш ва назоратни амалга ошириш имконини беради.

Солиққа тортишнинг ўзгарувчан шароити ва бизнес операцияларининг ўсиб бораётган мураккаблиги молиявий ҳисобот учун қийинчиликлар туғдиради. Корхоналар мураккаб ички назорат тизимларига сармоя киритишлари ва ушбу мураккабликларни бартараф этиш учун аудиторлар билан яқиндан ҳамкорлик қилишлари керак.

Солиқ сиёсатидаги мунтазам янгиланишлар ички назорат тизимларида доимий мослашишни талаб қилади. Аудиторлар билан фаол ҳамкорлик қилиш ва тартибга солувчи ўзгаришлардан хабардор бўлиш мажбурияти молиявий ҳисобот сифатини сақлаб қолиш учун жуда муҳимдир.

Юқоридагиларга асосланадиган бўлсак, солиққа тортиш сиёсатининг ҳисобот бериш амалиётига таъсири яққол намоён бўлди, корхоналар мураккаб шароитида ҳаракат қилишди, бу эса баъзан мураккаб молиявий тузилмаларга олиб келди. Аммо солиққа тортиш, мустақил аудит ва ички назоратнинг самарадорлиги ўртасидаги ўзаро боғлиқлик молиявий ҳисобот сифатини аниқ белгилаб бериши маълум бўлди.

Мустақил аудит ташқи ишончни таъминловчи ва ички назорат механизмларини четлаб ўтиши мумкин бўлган фирибгарлик ёки хатоларни аниқлайдиган аниқлик назоратчиси сифатида пайдо бўлди. Солиққа тортиш стратегиялари, аудит ва ички назоратнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатлари тўқнашувлар хавфини камайтирадиган ва молиявий ҳисоботларнинг яхлит амалиётига ҳисса қўшадиган мувофиқлаштирилган мақсадлар учун потенциални кўрсатмоқда.

Ишончли ҳисоботнинг асоси сифатида ички назорат молиявий нотўғри бошқарув ва фирибгарлик билан боғлиқ рискларни юмшатишда ҳал қилувчи роль ўйнади. Кучли ички назорат тизими молиявий ҳисоботларнинг ишончилигини оширишда муҳим омил сифатида белгиланди.

Ушбу тадқиқот натижалари бухгалтерия ҳисоби, бошқарув ва молиявий ҳисобот соҳалари учун назарий ва амалий аҳамиятга эга. Назарий ҳиссалар мавжуд назарияларни такомиллаштириш ва кенгайтиришни ўз ичига олади. Амалий нуқтаи назардан, корхоналар солиққа тортиш стратегияларини, мустақил аудит амалиётларини ва молиявий ҳисоботларни

янада самаралироқ қилиш учун ички назорат механизмларини мувофиқлаштириш бўйича тушунчаларни олишлари мумкин.

Хулоса ва таклифлар.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ушбу мақола молиявий ҳисобот сифатини шакллантириш учун солиқ сиёсати, мустақил аудит ва ички назорат самарадорлиги бирлашадиган мураккаб муҳитни кўриб чиқди. Корхоналар ва тартибга солиш муҳитлари ривожланишда давом этар экан, ушбу тадқиқотдан олинган тушунчалар молиявий шаффофлик ва жавобгарликнинг доимий ривожланиб бораётган ўсиши бўйича давом этаётган муҳокамалар ва текширувлар учун асос бўлиб хизмат қилади.

Адабиётлар/Литература/Reference:

Agbenyo, W., Jiang, Y., & Cobblah, P. K. (2018). Assessment of government internal control systems on financial reporting quality in Ghana: A case study of Ghana revenue authority. *International Journal of Economics and Finance*, 10(11), 40–27. <https://doi.org/10.5539/ijef.v10n11p40> [Crossref], [Google Scholar]

El-Bannany, M. (2018). Financial reporting quality for banks in Egypt and the UAE. *Corporate Ownership & Control*, 15(2), 116–131. <http://doi.org/10.22495/cocv15i2art10> [Crossref], [Google Scholar]

Gelinas, U. J., Dull, R. B., Wheeler, P., & Hill, M. C. (2017). *Accounting Information Systems*. Cengage Learning. [Google Scholar]

Hanlon, M., Hoopes, J. L., & Shroff, N. (2014). The effect of tax authority monitoring and enforcement on financial reporting quality. *The Journal of the American Taxation Association*, 36(2), 137–170. <https://doi.org/10.2308/atax-50820> [Crossref], [Google Scholar]

Iatridis, G. E. (2011). Accounting disclosures, accounting quality and conditional and unconditional conservatism. *International Review of Financial Analysis*, 20(2), 88–102. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2011.02.013> [Crossref] [Web of Science ®], [Google Scholar]

Ikbal Tawfik, O., Almaqtari, F. A., Al-ahdal, W. M., Abdul Rahman, A. A., & Farhan, N. H. (2022). The impact of board diversity on financial reporting quality in the GCC listed firms: The role of family and royal directors. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 1–33. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2022.2120042> [Taylor & Francis Online], [Google Scholar]

Ikromovich, I. F. (2022). Analysis of resource taxes based on tax analysis technique. *International Journal of Management IT and Engineering*, 12(12), 65–71.

Isaev, F. (2021). Advantages of applying tax incentives in the conditions of economic crisis. *International Journal of Marketing and Technology*, 11(8), 15–25.

Isaev, F. I. (2021). Tax Policy of the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Management IT and Engineering*, 11(8), 1–9.

Ji, X.-D., Lu, W., & Qu, W. (2017). Voluntary Disclosure of Internal Control Weakness and Earnings Quality: Evidence From China. *The International Journal of Accounting*, 52(1), 27–44. <https://doi.org/10.1016/j.intacc.2017.01.007> [Crossref] [Web of Science ®], [Google Scholar]

Krishnan, J., Krishnan, J., & Liang, S. (2020). Internal control and financial reporting quality of small firms. *Review of Accounting and Finance*, 19(2), 221–246. <https://doi.org/10.1108/RAF-05-2018-0107> [Crossref] [Web of Science ®], [Google Scholar]

Mardessi, S. (2022). Audit committee and financial reporting quality: The moderating effect of audit quality. *Journal of Financial Crime*, 29(1), 368–388. <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2021-0010> [Crossref], [Google Scholar]

Pham, Q. T., Ho, X. T., Nguyen, T. P. L., Pham, T. H. Q., & Bui, A. T. (2021). Financial reporting quality in pandemic era: Case analysis of Vietnamese enterprises. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 1–23. <https://doi.org/10.1080/20430795.2021.1905411> [Taylor & Francis Online], [Google Scholar]

Pucheta-Martínez, M. C., Bel-Oms, I., & Olcina-Sempere, G. (2016). Corporate governance, female directors and quality of financial information. *Business Ethics: A European Review*, 25(4), 363–385. <https://doi.org/10.1111/beer.12123> [Crossref] [Web of Science ®], [Google Scholar]

Tran, Y. T., Nguyen, N. P., & Hoang, T. C. (2021). The role of accountability in determining the relationship between financial reporting quality and the performance of public organizations: Evidence from Vietnam. *Journal of Accounting and Public Policy*, 40(1), 106801. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2020.106801> [Crossref] [Web of Science ®], [Google Scholar]

- Trombetta, M. (2021). *Financial reporting and macroeconomics. The European Journal of Finance*, 1–12. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2021.1877166> [Taylor & Francis Online], [Google Scholar]
- Ud Din, N., Cheng, X., Ahmad, B., Sheikh, M. F., Adedigba, O. G., Zhao, Y., & Nazneen, S. (2021). *Gender diversity in the audit committee and the efficiency of internal control and financial reporting quality. Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 34(1), 1170–1189. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1820357> [Taylor & Francis Online] [Web of Science ®], [Google Scholar]
- Zandi, G., Sadiq, M., & Mohamad, S. (2019). *Big-four auditors and financial reporting quality: Evidence from Pakistan. Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(2), 369–375. <https://doi.org/10.18510/hssr.2019.7243> [Crossref], [Google Scholar]
- Исаев Ф. Аудит самарадорлигининг назарий-амалий таълиқи //Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. – 2023. – С. 359-361.
- Исаев Ф. И. Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти. //“Бизнес-эксперт” илмий журналі. – 2021. – Т. 6. – С. 52-54.
- Исаев, Ф. (2023). Солиқ таҳлилі - иқтисодий таҳлилининг таркибий қисми. *Nashrlar*. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/35>
- Исаев, Ф. (2023). Солиқ текширувлари: аудиторлик таҳлилі. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*, 11(1), 394–401. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a42
- Исаев, Ф. (2023). Солиқ юкни камайтиришда солиқ таҳлилининг таъсирига оид назарий мулоҳазалар. *International Journal of Economics and Innovative Technologies*, 11(2), 415–421. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41
- Исаев, Ф. (2023). СОЛИҚЛАРНИНГ ФАРОВОНЛИККА ТАЪСИРИ НАЗАРИЯСИ. “Milliy Iqtisodiyotni Isloh Qilish Va Barqaror Rivojlantirish istiqbollari” Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi Materiallari to‘plami., 206–208. Retrieved from <https://conference.tsue.uz/index.php/article/article/view/393>